

Мельник Ірина

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти

ВНУ імені Лесі Українки, м.Луцьк, Волинська область, Україна, пр. Волі, 13,
430025

ORCID ID: 0000-0001-6020-4492

УДК 373.2

Бібліографічний опис статті: Мельник І. (2025) Домінанти функціонального спрямування освітнього середовища ЗДО. *Acta Paedagogica Volynienses*

ДОМІНАНТИ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО СПРЯМУВАННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ЗДО

Анотація. В статті висвітлено основні аспекти функціонального спрямування освітнього середовища ЗДО. Акцентовано на актуальності заявленої проблеми в контексті динамічних змін в освіті України на сучасному етапі.

Конкретно визначено мету статті, здійснено аналіз наукових досліджень. На основі узагальнення наукових напрацювань обґрунтовано трактування понять «освітнє середовище» та близьких до нього, а саме: «глобальне освітнє середовище», локальне освітнє середовище», «освітній простір».

Подано власне трактування категорії «освітнє середовище ЗДО», виокремлено його складові: особистісний компонент, предметно- просторовий, організаційно діяльнісний. Визначено умови їх реалізації.

Зазначено, що освітнє середовище ЗДО є різноаспектною, поліфункціональною системою, потребує постійного вдосконалення.

Виділено провідні принципи функціонування освітнього середовища ЗДО: індивідуалізації, партнерства, універсальності, відкритості.

Подано характеристику новітніх технологій та методик, що сприяють реалізації усіх складових компонентів освітнього середовища ЗДО.

Акцентовано на важливості створення умов для забезпечення усіх видів діяльності дошкільника в освітньому середовищі з метою повноцінного розвитку особистості.

Зауважено на актуальності впровадження педагогіки партнерства. Підкреслено доцільність застосування інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. Акцентовано на необхідності надання дошкільникам можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення. Доведено ефективність окреслених інновацій у процесі розкриття особистісного потенціалу вихованців.

Окреслено виважені висновки та перспективи досліджень заявленої проблеми.

Ключові слова: освітнє середовище ЗДО, інноваційні технології, особистісний, організаційно діяльнісний, предметно-просторовий компонент освітнього середовища, педагогіка партнерства, вільний вибір діяльності.

DOMINANTS OF THE FUNCTIONAL DIRECTION OF THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF THE PRESCHOOL

Abstract. The article highlights the main aspects of the functional direction of the educational environment of the ZDO. The relevance of the stated problem in the context of dynamic changes in education in Ukraine at the present stage is emphasized. The purpose of the article is specifically defined, the analysis of scientific research is carried out. On the basis of the generalization of scientific developments, the interpretation of the concepts of "educational environment" and those close to it, namely: "global educational environment", local educational environment, "educational space", is substantiated. Its own interpretation of the category of "educational environment of the preschool" is presented, its components are singled out: personal component, subject-spatial, organizational activity. The conditions for

their implementation have been determined. It is noted that the educational environment of ZDO is a multifaceted, multifunctional system that needs constant improvement. The leading principles of the functioning of the educational environment of the preschool are highlighted: individualization, partnership, universality, openness. The characteristics of the latest technologies and methods that contribute to the implementation of all components of the educational environment of the ZDO are presented. The importance of creating conditions for ensuring all types of activities of a preschooler in the educational environment for the purpose of full development of the personality is emphasized. The relevance of the implementation of partnership pedagogy was noted. The expediency of using innovative pedagogical and information and communication technologies is emphasized. The emphasis is placed on the need to provide preschoolers with the opportunity to freely choose the type of activity, determine the degree of participation in it, and the ways of its implementation. The effectiveness of the outlined innovations in the process of revealing the personal potential of pupils has been proved. Balanced conclusions and prospects for researching the stated problem are outlined.

Keywords: educational environment of the educational institution, innovative technologies, personal, organizational activity, subject-spatial component of the educational environment, pedagogy of partnership, free choice of activity.

Melnyk Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Faculty of Pedagogical Education and Social Work, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk , Ukraine, 13, Voli Ave, 430025

To cite this article: Melnyk I. (2025) Dominanty funktsionalnoho spriamuvannia osvithnoho seredovyscha ZDO. [Dominants of the functional direction of the educational environment of ZDO]. Acta Paedagogica Volynienses

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими й практичними завданнями. Модернізація системи освіти, зміни у ній зумовлені рухом до інноваційної особистісно розвивальної освіти, необхідністю використання інтелектуально - творчого потенціалу людини для творчої діяльності в усіх сферах життя.

Нинішнє суспільне поле потребує особистостей креативних, самостійних, здатних активно діяти, приймати самостійні рішення, швидко адаптовуватися до змін та інновацій.

З огляду на сказане актуалізується проблема освітнього середовища ЗДО, його змістової насиченості та вияву механізмів впливу на особистість.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окреслена проблема актуалізується в сучасних науково-методичних розвідках. Питанням модернізації освітнього середовища ЗДО, його впливу на формування особистості знаходимо у працях Т.Андрющенко, А.Богущ, Н.Гонтаровської, К.Крутий, О.Кононко, Т.Мантули, В.Ковальчук, І.Мельник, В.Мелешко, І.Радченко, О.Савченко, М.Ткачук, С.Попиченко, Н.Рогальської.

Аналіз наукових джерел дає можливість виділити такі підходи у тлумаченні сутності поняття «середовище»: соціально-філософський, психологічний, культурологічний, педагогічний.

У контексті означених підходів вживаються відповідно різні визначення: соціальне, художньо-естетичне, виховне, освітнє (едукативне), освітньо-виховне.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на численні наукові розробки питання освітнього середовища закладу дошкільної освіти вважаємо недостатньо вивченим, зокрема його компонентна характеристика та функціональне призначення потребують детальнішого вивчення.

Мета статті: уточнити сутнісну характеристику змісту освітнього середовища ЗДО з урахуванням специфіки його функціонального призначення.

Виклад основного матеріалу. У площині проблемного поля трактування поняття «середовище» потребує, на нашу думку, логіко семантичного аналізу близьких до нього термінів.

Зміст феномена «освітнє середовище» лежить у сутнісному полі поняття «середовище». Найчастіше середовище розглядають як сукупність об'єктивних явищ, що оточують людину і взаємодіють з нею.

У наукових джерелах знаходимо визначення середовища відповідно до різних підходів у його дослідженні. Учені (А. Богуш, Н. Гавриш, В.Ковальчук, М.Ткачук та ін.) розуміють середовище як «сукупність умов, що оточують людину та взаємодіють з нею як з організмом і особистістю. Середовище може бути найближчим (родина, сім'я, родичі, друзі), далеким (суспільний устрій), зовнішнім, внутрішнім, пасивним, активним, актуальним, розвивальним» (Андрющенко, 2016,р.12).

А. Богуш, вивчаючи середовище ЗДО, виокремлює різні типи: стихійно - нестимульоване, стимульоване й актуальне. На думку вченої, перебуваючи у стихійно-нестимульованому середовищі дитина відчуває його вплив опосередковано і набуває життєвого досвіду і знань спонтанним типом - у повсякденному житті. У стимульованому середовищі забезпечується організований процес навчання і розвитку дитини, який супроводжується педагогічно стимульованою взаємодією педагога і вихованців на різних вікових етапах. Створення актуального середовища стимулює максимально активну ініціативну взаємодію дитини з іншими учасниками педагогічного процесу (Богуш, 2010, р.155-170).

Звертаємо увагу на міждисциплінарність, багатозначність представлення поняття «середовище» у науковому дискурсі, що активно студіюється у філософії, соціології, психології, педагогіці і презентується у різних сполученнях: «середовище»: «освітнє середовище», «розвивальне середовище», «предметно-розвивальне середовище», «соціальне середовище», «навколишнє середовище», «життєве середовище», «освітній простір», «глобальне освітнє середовище», «локальне освітнє середовище» тощо.

Аналіз досліджень В.Ковальчук, Т.Мантули дає змогу визначити поняття «освітній простір» як певним чином успадкована структура, яка характеризує всі процеси, форми, траєкторії руху і виражає відношення між об'єктами освітньої діяльності, забезпечуючи соціальну та особистісну значущість результату вдосконалення здібностей і поведінки її суб'єктів.

На думку Н. Гонтаровської «Освітнє середовище - це «суттєвий елемент соціуму, цілеспрямовано організована, керована, багатофункціональна, відкрита педагогічна система, у межах якої учень загальноосвітньої школи усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність» (Гонтаровська, 2012, р. 13). «Клімат» для зростання людини. Тому його культивування має стати смисловим центром інноваційних удосконалень освіти. К. Крутій критеріями характеристики освітнього середовища визначає такі: змістові (рівень і якість культурного змісту), процесуальні (стиль спілкування, рівень активності), результативні (розвивальний ефект) (Крутій, 2017, р. 302).

На основі ґрунтовного аналізу різних тлумачень поняття «середовище» і близьких до нього, ми доходимо висновку, що в контексті нашого дослідження доречно говорити про локальне освітнє середовище.

Зміст освітнього середовища, на нашу думку, треба розуміти як сформовану систему реальних і потенційних сфер розвитку та вияву особистісних якостей вихованця, особистісно-діяльних якостей вихователя, спрямованих на розвиток творчої, активної особистості.

Відповідно кожна особистість у цьому середовищі повинна почувати себе комфортно, захищено, де панує атмосфера взаємодопомоги, взаємодії, взаємопідтримки.

Ми підтримуємо думку Т.Андрющенко, що освітнє середовище ЗДО це різноаспектна, поліфункціональна система, що знаходиться в постійному розвитку і потребує координації та модернізації. Основу освітнього середовища ЗДО складає комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, економічних, естетичних умов тощо. Вони сприяють збереженню здоров'я вихованців, забезпечують ефективність

навчально-виховного процесу та органічне включення дітей в систему соціальних відносин. Навчання, виховання й розвиток дітей дошкільного віку мають відбуватися в атмосфері захищеності, психологічного комфорту, розширення можливостей індивідуальних освітніх потреб кожної дитини.

Стосовно компонентного складу в освітньому середовищі ЗДО виділяємо: особистісний, організаційний і предметно-просторовий. Особистісний передбачає ефективну взаємодію суб'єктів освітнього процесу. Організаційний спрямований на збереження здоров'я дітей, забезпечує реалізацію педагогічних умов формування життєвої компетентності дітей дошкільного віку. Предметно-просторовий стимулює активність дітей у закріпленні і застосування отриманих знань, умінь, вироблення практичних навичок.

Дошкільна освіта, як зазначено у Базовому компоненті дошкільної освіти, «має гнучко реагувати на всі сучасні соціокультурні запити, збагачувати знання дитини необхідною якісною інформацією, допомагати їй реалізувати свій природний потенціал, орієнтуватися на загальнолюдські й національні цінності» (Базовий компонент, 2012, р. 4). У цьому контексті зазначимо, що модернізації підлягають усі складові освітнього середовища сучасного ЗДО. При цьому основоположними мають бути такі *принципи*:

- принцип індивідуалізації, який дає можливість урахувати вікові та індивідуальні особливості дитини, її інтереси і потреби;
- принцип партнерства взаємодії, що визначає особистісно зорієнтовану модель спілкування дорослих і дітей. Діти мають право на власну позицію, а дорослим необхідно враховувати це, сприяти досягненню дитячих цілей, поважаючи думку й прагнення дитини;
- принцип універсальності, що передбачає предметне оснащення освітнього середовища, з оптимально насиченим цілісним, багатофункціональним простором, що трансформується відповідно до напрямку діяльності дітей;
- принцип відкритості, що базується на реалізації права дитини на вибір гри, видів діяльності, засобів здійснення мети, місця і часу діяльності.

Особистісний компонент - це простір взаємодії суб'єктів освітнього процесу, що включає в себе: урахування потреб кожної сторони; створення довірливої, доброзичливої, психологічно комфортної атмосфери в дошкільному навчальному закладі; реалізацію педагогами функцій фасилітатора, консультанта, коуча, а батьками - забезпечення підтримки освітнього процесу.

Стверджується, що сучасні діти особливі. Вони мудрі, талановиті, проявляють ранню розвиненість, відкриті та впевнені у собі. Їм потрібна педагогіка любові, добра, розуміння, яка буде виховувати в них духовність, розширювати їхнє пізнавальне прагнення, спрямовувати на пошук свого призначення, тобто, педагогіка партнерства, яка заявлена у Концепції Нової української школи. В основі педагогіки партнерства - спілкування, взаємодія та співпраця між педагогом, дитиною і батьками. Педагог має бути другом, а родина - залучена до побудови освітньої траєкторії дитини.

Основні *принципи* педагогіки партнерства задекларовані в концепції: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах; діалог - взаємодія - взаємоповага; розподілене лідерство; принципи соціального партнерства (Базовий компонент, 2012, р. 4).

Доведено, що перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на всіх рівнях: «керівник - педагог», «педагог - педагог», «педагог - діти», «педагог - батьки», «батьки - діти» - обов'язкова умова розвитку освітнього середовища ЗДО. Цей тип взаємин є для сучасного освітнього процесу оптимальним, адже, з одного боку, він зберігає функцію управління за педагогом - у ЗДО, за батьками - вдома, а з іншого - дає дитині можливість діяти самостійно. Педагогам і батькам необхідно навчитися слухати і чути дитину, поважати, розуміти її та себе, оцінювати педагогічні і життєві ситуації під різними кутами зору. Співпраця вихователя і дітей, партнерство на заняттях і у вільний час, спільний процес пізнання і відкриттів, постійне створення ситуації успіху - основні чинники самореалізації дошкільника в освітньому середовищі. Сучасних дітей треба не лише наділити знаннями, але й навчити жити в

суспільстві, управляти собою, своїм життям у колективі, робити вибір і брати відповідальність за нього і свою діяльність.

Безперечно, що доброзичлива атмосфера спілкування між дорослими і дітьми сприяє розумінню мотивів поведінки інших людей, їхнього внутрішнього емоційного стану; виховуються емпатійні почуття дитини. Вихователям і батькам необхідно акцентувати свою діяльність на найважливіших для особистісного зростання дошкільника параметрах - світогляді дитини, її самосвідомості, переживаннях, інтересах та потребах.

Організаційно - дійовий компонент освітнього середовища – реалізується в просторі, де відбувається педагогічно організований розвиток особистості, створена система відповідних умов. Це передусім санітарно-гігієнічні, естетичні і методичні умови, що забезпечують життєві потреби дітей, охорону здоров'я, сприяють набуттю дітьми різних видів компетенцій, заявлених у Базовому компоненті дошкільної освіти.

Сучасній дитині необхідно вміти послідовно і доказово мислити, міркувати, проявляти розумову активність. Означений компонент освітнього середовища сучасного ЗДО забезпечується створенням цілісної системи інформаційно-ресурсного наповнення для вирішення дітьми різнопланових освітніх завдань, проблемно-навчальних ситуацій в рамках інтеграції освітніх ліній; впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій. У зазначеному контексті заслуговують на увагу такі технології та методики, розроблені українськими науковцями:

- ЛЕГО-технології з використанням конструкторів LEGO Education. Вони забезпечують інтелектуальний, фізичний, емоційно-ціннісний та креативний розвиток дошкільників. Діти набувають здатності незалежно мислити, працювати самостійно. Вихованці вчаться планувати свою діяльність для досягнення поставленої мети, діяти двома руками під контролем зору, виконувати завдання до кінця, долаючи труднощі різного характеру, оволодіваючи прийомами виконання практичної діяльності. Навички, отримані

під час занять з конструкторами LEGO Education, сприяють моральному вихованню дітей. Вихованці вчаться поважати дорослих та товаришів, ділитися матеріалами, допомагати один одному, вирішувати проблемну ситуацію спільними зусиллями.

- Нова освітня технологія «едьютейнмент», запропонована К. Крутій. Едьютейнмент поєднує в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного й активного навчання, мотивацію до пізнання та взаємодії. Технологія ґрунтується на отриманні дитиною та педагогом задоволення від процесу навчання (первинного інтересу до предмета, явища, інформації), що сприятиме мотивації дошкільників до навчання (Крутій, 2019, рр. 2-6).

- Методика формування здоров'язбережувальної компетентності (авт. Т. Андрющенко). Її впровадження в освітній процес ЗДО забезпечить підвищення в дітей інтересу до здобуття знань про здоров'я, розвиток мотивації на здоровий спосіб життя, формування знань, умінь і навичок збереження здоров'я, практичне застосування життєвих навичок, що сприяють фізичному, соціальному, психічному і духовному здоров'ю (Андрющенко, 2016, р.6).

- «Лепбук» - один з перспективних методів, що сприяє розвитку уваги, пам'яті, творчої уяви, виробленню вміння порівнювати, виділяти характерні властивості предметів, узагальнювати їх за певною ознакою, отримувати задоволення від знайденого рішення. Лепбук (lapbook - книга на колінах) - інтерактивна тематична папка - саморобна паперова книга з кишеньками, дверцятами, віконцями, рухливими деталями, які дитина може діставати, перекладати, складати на свій розсуд. Це дидактичний посібник, який допомагає дітям в ігровій формі засвоїти матеріал. Структура і зміст лепбука доступні дітям дошкільного віку, він стимулює ігрову, пізнавальну, дослідницьку та творчу активність всіх вихованців. Дитина може бути активним учасником створення лепбука на будь-якому етапі.

Практикою доведено, що упровадження зазначених технологій і методик сприятиме максимальному розкриттю особистісного потенціалу дошкільника в процесі навчання, виховання і розвитку, набуттю дитиною необхідних освітніх

компетенцій, формуванню у вихованців психологічної готовності до навчання у школі.

Предметно-просторовий компонент освітнього середовища ЗДО - включає використання суб'єктами навчально-виховного процесу ресурсів освітнього середовища, а саме: матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу, професіоналізм педагогів, сформованість партнерських стосунків дорослих і дітей. Ключовими характеристиками предметно-просторового компоненту освітнього середовища сучасного ЗДО мають бути: відкритість, варіативність, креативність, технологічність, культурна спрямованість.

Акцентуємо: важливим є створення вихователем умов, що забезпечують повноцінний розвиток усіх видів діяльності дошкільника з урахуванням як віку дитини, так і її можливостей, для творчої комфортної взаємодії дітей між собою, з педагогами і батьками. Сучасним дітям має бути надана можливість самостійно моделювати предметно-просторову площину освітнього середовища групи, вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень власної участі в ній, способи її здійснення. Педагогу важливо стимулювати пізнавальну активність, підтримуючи інтерес дітей; забезпечувати матеріалами для експериментування, іграми, іграшками, пропонуючи нові сфери діяльності; використовувати різні методи і засоби активізації діяльності, забезпечуючи творчий розвиток особистості.

Цікавим для реалізації зазначеного вище вважаємо створення в групах динамічних модулів для самостійних занять дітей, а також впровадження в практику роботи дошкільних навчальних закладів міжнародної технології «Стіни, які говорять» (оригінальна назва «Talking Walls»). Її сутність у тому, що дитина, отримуючи необхідну інформацію, має право вибору планувати свою діяльність, конструктивно використовувати інформаційний ресурс. Технологія «Стіни, які говорять» є системою візуалізації знань і процесом занурення дошкільників та дорослих в освітнє середовище ЗДО.

«Стіни, які говорять» може мати кілька інформаційних напрямів - на день, на тиждень, змінні експозиції тощо. Одну частину стіни можна присвятити

подіям, віддаленим у часі та оформлювати заздалегідь, Ще одна частина стіни може бути названа «Перспективи зростання» для дитини, батьків, вихователів. Під перспективою зростання розуміється той обсяг інформації, яким може поділитися будь-який учасник освітнього процесу.

Таким чином можемо узагальнити: організована діяльність дошкільників, сприятиме формуванню у них розуміння образу результату, усвідомлення мети та вміння формулювати цілі, свідомо вибирати способи їх досягнення. Лише у різних видах активності дитина має можливість переходити з репродуктивного рівня на творчий.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Функціонування освітнього середовища успішно забезпечується за умов реалізації усіх його структурних компонентів. Позитивні результати отримуються за умов організації діяльності в освітньому середовищі педагогіки партнерства, впровадження інноваційних педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення вихованцям можливості вільно вибирати вид діяльності, визначати ступень участі в ній, способи її здійснення сприяє максимальному розкриттю особистісного потенціалу дітей дошкільного віку. Зазначене уможливить виховання майбутнього випускника Нової української школи з очікуваними державою рисами: цілісна особистість, патріот, інноватор.

Перспективи подальших пошуків досліджень вважаємо у розробці критеріїв оцінки освітнього середовища сучасного ЗДО, розкриття механізмів педагогіки партнерства в освітньому середовищі закладів дошкільної освіти.

Список використаних джерел

1. Андрющенко Т. К. Формування у дошкільників здоров'я-збережувальної компетентності (старший дошкільний вік): методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2016. 120 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти // Вихователь-методист дошкільного закладу. 2012. Спецвипуск. С. 1 -29.
3. Богуш А. Методика ознайомлення дітей з довкіллям у дошкільному навчальному закладі. Підручник для ВНЗ / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. К. :Видавничий Дім «Слово», 2010. 408 с.
4. Богуш А. М. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників // Педагогічна наука в Україні: до 15-річчя АПН України. АПН України. К., 2007. Т. 2 : Дидактика, методика, інформаційні технології. К., 2007. С. 155-170.

5. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра : дис. ... док. пед. наук : 13.00.07 / Гонтаровська Наталія Борисівна. К, 2012. 475 с.
6. Крутий К. Едьютейнмент: навчання як розвага // Дошкільне виховання. 2017. № 1. С. 2-6.
7. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Крутий К. Технологія «Стіни, які говорять», або своєчасне перетворення освітнього простору дошкільного навчального закладу. 2019 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://jmil.com.ua/dv/2019-1/p3>
9. Крутий К. Освітній простір дошкільного навчального закладу: [монографія] : у 2-х ч. К. : Освіта 2009. Ч. 1. 302 с.
10. Ковальчук В.А. Проблема дослідження виховних систем загальноосвітніх закладів //Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2008. Вип. 41.С.50-53.

REFERENCES

1. Andriushchenko T. K. Formuvannia u doshkilnykiv zdorovia-zberezhuvalnoi kompetentnosti (starshyi doshkilnyi vik): metodychnyi posibnyk (2016) [Formation of health-preserving competence in preschoolers (senior preschool age): methodological manual] // T. K. Andriushchenko. Ternopil : Mandrivets, 120 p. (in Ukrainian)
2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity [Basic Component of Early Childhood Education] // Vychovatel-metodyst doshkilnoho zakladu. (2012). Spetsvypusk. pp. 1 -29. (in Ukrainian)
3. Bohush A. Metodyka oznaiomlennia ditei z dovkiliam u doshkilnomu navchalnomu zakladi. Pidruchnyk dlia VNZ [Methods of familiarizing children with the environment in a preschool educational institution. Textbook for universities](2010)/ A. M. Bohush, N. V. Havrysh K. :Vydavnychi Dim «Slovo», 408 p. (in Ukrainian)
4. Bohush A. M. Kompetentnisnyi pidkhid do movlennievoho rozvytku doshkilnykiv [Competence approach to speech development of preschoolers] (2007)/// Pedagogichna nauka v Ukraini: do 15-richchia APN Ukrainy. APN Ukrainy. K.. T. 2 : Dydaktyka, metodyka, informatsiini tekhnologii. K., pp. 155-170. (in Ukrainian)
5. Hontarovska N. B. Teoretychni i metodychni zasady stvorennia osvitnoho seredovyscha yak faktor rozvytku osobystosti shkoliara : dys. ... dok. ped. nauk : 13.00.07 [Theoretical and methodological foundations of creating an educational environment as a factor in the development of a student's personality: diss. ... Dock. ped. Sci. : 13.00.07] (2012)/ Hontarovska Nataliia Borysivna. K. ,475 p. (in Ukrainian)
6. Krutii K. Eduteinment: navchannia yak rozvaha [Edutainment: learning as fun] (2017) // Doshkilne vykhovannia.. № 1. pp. 2-6. (in Ukrainian)
7. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly.[The concept of the New Ukrainian School] [Elektronnyi resurs] Rezhyim dostupu: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (in Ukrainian)
8. Krutii K. Tekhnologiiia «Stiny, yaki hovoriat», abo svoiechasne peretvorennia osvitnoho prostoru doshkilnoho navchalnoho zakladu [Technology "Walls that Talk", or timely transformation of the educational space of a preschool educational institution] (2019) [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu: <https://jmil.com.ua/dv/2019-1/p3> (in Ukrainian)
9. Krutii K. Osvitnii prostir doshkilnoho navchalnoho zakladu: [monohrafiia] [Educational space of a preschool educational institution] : u 2-kh ch. (2009). K. : Osvita. Vol. 1. 302 p. (in Ukrainian)
10. Kovalchuk V.A. Problema doslidzhennia vykhovnykh system zahalnoosvitnikh zakladiv [The Problem of Studying the Educational Systems of Secondary Schools] (2008)//Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka.Vol. 41. pp.50-53. (in Ukrainian)